

Gryte van der Toorn-Piebenga

VAN GROENLAND NAAR ROME IN DE ELFDE EEUW. VERDICHTING OF WERKELIJKHEID?

Inleiding

Iemand die een in de moderne tijd geschreven verhaal leest, weet gewoonlijk al gauw of dit op verdichting of op werkelijkheid berust. Mocht de schrijver niet reeds zelf in de inleiding hebben aangegeven of het hier om een beschrijving van een reëel gebeuren gaat of niet, dan maakt de inhoud van zijn werk het de lezer wel duidelijk.

Anders is het met verhalen die in de middeleeuwen geschreven zijn. Al was het alleen maar omdat deze zelden door een inleiding worden voorafgegaan. Ja, dikwijls is niet eens bekend door wie ze geschreven zijn.

Natuurlijk betekent dit niet dat we nu van verhalen uit deze tijd nóóit weten of ze wel of niet een historische gebeurtenis beschrijven. Integendeel, bij vele is dit wel duidelijk. Er zijn echter twijfelgevallen.

Een daarvan betreft een verhaal dat voor het eerst in het begin van de dertiende eeuw in IJsland op schrift gesteld is. Deze oudste tekst is echter verloren gegaan, en we kennen het verhaal nu alleen uit latere afschriften. Het verhaal dat in feite een verhaal in een verhaal is, want het is opgenomen in een saga ofwel een levensbeschrijving van de Noorse koning Harald Hardrádi (1047-1066), vertelt over een man uit Noord-West-IJsland die in de elfde eeuw leefde en van wie de naam Audun luidt.¹ Audun monstert aan op een schip nadat hij zo veel geld opzij heeft gelegd voor zijn moeder dat ze de eerste drie jaar geen armoede hoeft te lijden. Audun gaat nu naar Noorwegen en vandaar naar Groenland. Daar koopt hij een witte beer. Hij is van plan die ten geschenke te geven aan de koning van Denemarken, Svein Estridsson geheten naar zijn moeder of Svein Ulfsson naar zijn vader. Svein regeerde van

1047 tot 1074. Op weg naar Denemarken doet Audun Noorwegen aan. Hij komt aan in de plaats, waar ook de Noorse koning Hardrádi verblijft. Deze nodigt Audun bij zich uit. Hij vraagt hem of hij zijn beer kan kopen, maar welke aanbiedingen hij ook doet en hoe hij hem er ook op wijst dat Denemarken en Noorwegen met elkaar in strijd gewikkeld zijn dat een reis daarheen dus gevaarlijk kan worden, Audun blijft bij zijn voornemen om het dier aan de Deense koning te geven. Harald laat hem nu gaan, en Audun begeeft zich op weg naar de Deense koning. Deze neemt het geschenk dankbaar in ontvangst en biedt Audun aan bij hem aan het hof te blijven. Dat doet Audun. Als er enige tijd verstreken is, laat hij de koning weten dat hij graag een pelgrimsreis naar Rome wil maken. De koning vindt dat een goed idee en geeft hem zilvergeld mee. Audun blijft in Rome "zo lang het hem zint". Op de terugweg loopt hij een ziekte op waarbij zijn haar uitvalt en hij sterk vermagert. Terug in Denemarken wordt hij opnieuw door koning Svein opgenomen. Als Audun weer is opgeknapt, deelt hij de koning mee dat hij terug wil naar IJsland, omdat hij denkt dat het geld dat hij opzij heeft gelegd voor zijn moeder, nu op is. De koning zorgt voor een schip en geeft hem ook verder nog geschenken. Onderweg bezoekt Audun de Noorse koning en vertelt hem zijn belevenissen.

Een Nederlandse vertaling van dit verhaal is te vinden in *De Saga van Erik de Rode en andere IJslandse saga's over reizen naar Groenland en Vinland* (Amsterdam 1980; p. 88-94). In de inleiding van dit boek (p.11) schrijft Paula Vermeyden dat het met de historische waarheid van "De geschiedenis van Audun in de Westfjorden" niet al te nauw wordt genomen en dat het vooral is geschreven vanuit een wens tot amuseren. En in het *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder*, deel XX, Kopenhagen 1976, kolom 408, schrijft Bjarni Guonason in het algemeen over het genre korte verhalen, waartoe dat over Audun en zijn beer behoort: "Ook al wordt er soms wel op mondelinge traditie gebouwd, deze korte verhalen zijn toch in hun geheel fictie.... Men krijgt de indruk dat ze eerder

bedoeld zijn om te amuseren en te stichten dan om historische inlichtingen te geven."²

Al bevatten deze uitspraken naar mijn mening wel een kern van waarheid - ook voor het verhaal over Audun en zijn beer geldt dat het literair verfraaid is - ze behoeven toch enige nuancering. Is wel werkelijk onderzocht of de feiten en gebeurtenissen die in deze verhalen verteld worden in overeenstemming zijn met wat de geschiedschrijving leert?

Voor het verhaal over Audun en zijn beer zal in het navolgende een antwoord op deze vraag worden gezocht. Door de gebeurtenissen op de voet te volgen, wat in dit verband voor een groot gedeelte betekent "door met de hoofdpersoon mee te reizen", kan worden nagegaan of het verhaal past in zijn tijd en zich werkelijk kan hebben afgespeeld in de jaren waarin het geplaatst wordt.

IJsland-Noorwegen

Audun, zo vertelt het verhaal, is afkomstig uit het noordwestelijk deel van IJsland, dat wil zeggen uit een schiereiland dat in het Nederlands de Westfjorden heet. Hij werkt bij een IJslandse boer en leert daar een Noorse zeeman kennen.

Over het begin van dit verhaal kunnen we kort zijn. Dat Audun omstreeks 1050 een Noorse zeeman leerde kennen in de Westfjorden, is niet ongewoon. De contacten tussen IJsland en Noorwegen, het land waar de voorouders van de meeste IJslanders vandaan gekomen waren, waren vanaf het begin van de kolonisatietijd, dus vanaf plusminus 870 tot in de twaalfde, gedeeltelijk ook nog de dertiende eeuw zeer levendig. Omdat er in de wintertijd niet gevaren werd en men gewoonlijk de ene zomer heen voer en de andere terugkeerde naar het eigen land, gebeurde het dikwijls, dat Noorse zeelieden in IJsland en omgekeerd IJslandse in Noorwegen overwinterden. Het was vanzelfsprekend dat ze dan onderdak kregen bij de bewoners.

De Noor nodigt Audun uit met hem mee te gaan en deze neemt het aanbod aan. Audun is niet rijk en hij hoort niet tot de jongemannen uit de welgestelde kringen voor wie het een vanzelfsprekendheid was dat ze erop uit trokken. Het hoorde

immers bij hun opleiding en hun algemene ontwikkeling. Hij hoort ook niet tot de IJslanders die dichtertelijke talenten hebben en die hun strofen graag aan de hoven van koningen en andere vooraanstaande lieden willen laten horen. Maar het waren natuurlijk niet alleen rijke jongelieden en skalden die wat van de wereld wilden zien. Zeker niet in het midden van de elfde eeuw, toen de vikingtijd wel in haar nadagen was, maar nog niet tot het verleden hoorde.

Audun gaat met de Noor mee. Deze is afkomstig uit Møre, de Noorse kuststreek tussen Ålesund en Trondheim. Dus uit dat gedeelte van Noorwegen dat alleen al vanwege de ligging het nauwste contact had met IJsland. De emigratie naar IJsland had ook hoofdzakelijk vanuit West-Noorwegen plaats gevonden. De mededeling van de schrijver dat Audun, voor hij wegging, zoveel geld opzij legt voor zijn moeder dat deze de eerste drie jaar geen gebrek hoeft te lijden, verdient enige argwaan. In de eerste plaats vanwege het getal drie dat in de middeleeuwen bij christelijke schrijvers erg geliefd was. En verder omdat rond het midden van de elfde eeuw een dergelijke daad waarschijnlijk niet zo reëel was.

Groenland

Evenals de Noor in IJsland heeft overwinterd, doet Audun dat in Noorwegen. Na de winter wacht hem een lange reis, namelijk naar Groenland. Dit land was kort voor het jaar duizend vanuit IJsland gekoloniseerd. Onder leiding van Erik de Rode was een groep IJslanders hierheen gevaren. Ze vestigden zich op de zuidwestkust van het eiland, dat door Erik Groenland werd genoemd om het aanlokkelijker te maken voor zijn landgenoten. In werkelijkheid was het echter maar zeer gedeeltelijk groen. Allerlei producten ontbraken er, of ze waren er niet in voldoende hoeveelheid. Daarbij moet met name worden gedacht aan graan (meel) en aan hout, dat nodig was voor de botenbouw. Een ruilhandel kon gemakkelijk op touw worden gezet, aangezien Groenland zelf ook van allerlei te bieden had. Zo onder andere berepelzen, rendierhuiden, walrusivoor, valken en levende ijsberen.

Deze ruilhandel werd voornamelijk met IJsland en Noorwegen gevoerd. De Noorse schipper, bij wie Audun had aangemonsterd, kan graanproducten hebben gebracht en huiden mee hebben teruggenomen. Auduns belangstelling ging verder dan de huiden. Hij wilde een levend dier meenemen. Volgens de tekst gaf hij er alles wat hij had voor uit om in het bezit van een witte beer te komen. Niet om die te behouden - dat zou hij, alleen al vanwege de kosten voor het voedsel niet gekund hebben -, maar om het dier ten geschenke te geven aan de koning van Denemarken. Hij zal er van het begin af aan ook van zijn uitgegaan, dat hij er een behoorlijke beloning voor zou krijgen.

IJsberen waren in deze tijd in Europa zeer geliefd bij koningen en keizers. Toen Isleif Gizursson, die bisschop was van IJsland van 1056 tot 1080, kort voor de aanvaarding van zijn ambt, dus omstreeks 1055, op weg was naar de paus om zich te laten wijden, legde hij eerst een bezoek af aan Hendrik III, die van 1046 tot 1056 keizer was van het Duitse rijk. Hij nam voor deze een ijsbeer mee als geschenk. Isleif had bepaalde banden met Duitsland, omdat hij in Herford in Westfalen had gestudeerd.³

Er is in het verhaal over Audun tot zoverre weinig dat onwaarschijnlijk is. De enige vraag die men zich kan stellen is waarom hij zijn beer juist aan de Deense koning wil geven. Weliswaar was IJsland onafhankelijk - pas in 1266 verviel het aan Noorwegen; ruim een eeuw daarna, namelijk in 1387, kwam het met dit land bij Denemarken -, maar het had toch nauwere contacten met het Noorse dan met het Deense koninkrijk. Het zou derhalve meer voor de hand gelegen hebben dat Auddun van plan was geweest zijn beer aan koning Harald Harðráði te schenken dan aan koning Svein van Denemarken.

Hoewel de tekst geen aanwijzingen in dezen geeft, is het niet onmogelijk om een reden te noemen waarom Audun tot deze keus gekomen is. Deze is dat Svein Estridsson, de Deense koning, niet alleen in Denemarken, maar ook daarbuiten een geliefd persoon was, en dat hij vele goede contacten had, onder andere met kooplieden uit verschillende landen. Van zijn popula-

riteit getuigen verschillende verhalen, die in Deense, Noorse en IJslandse bronnen over hem zijn overgeleverd. Een tijd- en landgenoot van Audun, Thorleikur fagri genaamd, maakte een lovend gedicht over de koning.⁴

Audun kan gemakkelijk sympathie voor hem hebben opgevat doordat hij over hem hoorde.

Svein Estridsson was in 1042 door de Noorse koning Magnus Olavsson, gewoonlijk Magnus de Goede genoemd, aangesteld tot jarl over Denemarken, maar Magnus had amper zijn hielen gelicht of Svein liet zich uitroepen tot koning. Het gevolg was oorlog. Er kwam geen einde aan de gevechten bij Magnus' dood in 1047, want diens opvolger Harald Hardrádi was er al evenzeer van overtuigd dat hij recht had op Denemarken. Svein had niet veel geluk en delfde derhalve in verschillende slagen het onderspit. Dat het uiteindelijk (in 1064) toch nog tot een vergelijk kwam, was niet aan een overwinning van hem te danken, maar daaraan dat Harald geen tijd meer voor hem had. De Noorse koning had een belangrijker buit dan Denemarken ontdekt, namelijk Engeland.⁵

Behalve uit Scandinavische bronnen leren we Svein Estridsson kennen uit de door Adam van Bremen omstreeks 1075 geschreven *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, de geschiedenis van het aartsbisdom Hamburg-Bremen. De Scandinavische landen vielen tot 1104 kerkrechtelijk onder dit aartsbisdom en dat was de reden waarom Adam, die in dienst was bij de aartsbisdomschop, in zijn werk aandacht aan hun geschiedenis schonk. Een van zijn belangrijkste zegslieden was koning Svein. Deze kon de schrijver door de contacten die hij had in geheel Scandinavië meer vertellen dan alleen feiten betreffende Denemarken. Adam kenschetst Svein als een wijs, sympathiek en gastvrij persoon, en verder als iemand die geletterd was en veel deed voor de verspreiding van het christendom in het noorden. Dat Svein pogingen deed om Denemarken los te maken van het aartsbisdom Hamburg-Bremen, kon de Duitse klerk niet waarderen, maar het weerhield hem er toch niet van een positief beeld van zijn zegsman te geven. En naar deze koning ging Audun dus op weg met zijn beer.

Noorwegen-Denemarken

Met zijn Noorse schipper zeilt Audun na de winter van Groenland naar Noorwegen . Hij komt aan in het zuiden van het land, waar ook koning Harald Hardrádi zich dan ophoudt. Geen toevalligheid, want Harald achtte het verstandiger, onder andere omdat hij dan dichterbij Denemarken was, aan de zuidkust te verblijven. Dit in tegenstelling tot zijn voorgangers, die meestal Trondheim als woonplaats uitkozen. Er wordt in de tekst geen plaatsnaam genoemd, maar waarschijnlijk is het Oslo geweest. De oostkant van wat nu de hoofdstad is van Noorwegen werd namelijk door Harald uitgekozen om er een handelsplaats te stichten.

Harald Sigurdsson, of zoals hij gewoonlijk werd genoemd Harald Hardrádi, dat wil zeggen de Hardvochtige, had al heel wat gezien in zijn leven, maar waarschijnlijk geen ijsberen. Als vijftienjarige jongen was hij op 29 juli 1030 aanwezig geweest bij de slag van Stiklestad bij Trondheim, waar zijn halfbroer Olav Haraldsson, later Olav de Heilige genoemd, werd verslagen en sneuvelde. Gevolgd door een paar honderd man trok Harald na de slag naar Zweden, en vandaar door Rusland naar Constantinopel. Daar maakte hij een goede carrière. Hij werd leider van de Scandinavische lijfwacht van de Byzantijnse keizer en voerde oorlogen onder andere in Sicilië en Bulgarije, waarbij hij zich grote rijkdommen verschaftte. In 1042 ging hij er in het geheim met al zijn schatten vandoor, terug naar Noorwegen, waar zijn neef Magnus Olavsson regeerde. Daar verwierf hij zich eerst het medekoningsschap met behulp van geld, een betrouwbaar leger en het wettelijk recht op de troon. In 1047, toen Magnus overleed, werd hij er alleenheerser.

Deze Harald die een bekwaam regeerder was, maar, zoals zijn bijnaam ook al aangeeft, als persoon niet bijzonder geliefd, laat Audun bij zich roepen. Hij vraagt hem of hij zijn beer van hem kan kopen. Haralds interesse voor dit dier kan waarschijnlijk daarmee verklaard worden, dat hij het zag als een statussymbool. Het koninklijk hof dat hij in Noorwegen hield,

is uit de aard van de zaak betrekkelijk eenvoudig geweest. Met zich een kostbare viervoeter aan te schaffen kan hij de hoop gekoesterd hebben aan zijn omgeving wat meer aanzien te geven. Als deze veronderstelling juist is, was het echter een ijdele hoop, want Harald merkte dat Audun niet over te halen was. Hij liet hem gaan op voorwaarde dat hij op de terugweg langs zou komen om te vertellen hoe koning Svein hem had beloond.

Audun gaat nu te voet op weg naar de Deense koning. Het verhaal vertelt dat zijn geld onderweg opraakt en dat een ambtenaar van koning Svein hem aanbiedt om de benodigde proviand voor hem en zijn beer te verschaffen. In ruil daarvoor zal deze dan de helft van de beloning ontvangen. Hij komt echter bedrogen uit, want de koning vindt zijn handelswijze zo kwalijk dat hij hem ontslaat en wegstuurt.

Of deze episode historisch is, mag betwijfeld worden. Het motief van de rentmeester die een deel van de beloning opeist en uiteindelijk bestraft wordt, was algemeen bekend en werd graag gebruikt om de naïviteit en de goede trouw van de hoofdpersoon, alsmede de rechtvaardigheid van degene die uiteindelijk de beloning zou verstrekken - in dit geval koning Svein - sterker te doen uitkomen.

Hoe dan ook, Auduns beloning wordt dat hij aan het hof van de koning mag blijven. Na enige tijd laat hij deze weten dat hij een pelgrimsreis naar Rome wil maken.

Rome

Hoe reëel is deze wens van Audun omstreeks het jaar 1050? Voor het beantwoorden van deze vraag moet allereerst in herinnering worden gebracht dat Audun afkomstig was van IJsland. Daar was in het jaar duizend of daaromtrent (over het precieze jaartal lopen de meningen uiteen) het christendom officieel als de nationale godsdienst aangenomen. Vóór die tijd hadden reeds verscheidene IJslanders door hun contacten met buitenlanders kennis gemaakt met het nieuwe geloof en waren er ook al verschillende missionarissen geweest op het eiland. Onbekend was het geloof er dus niet, maar het duurde

toch geruime tijd voordat de christelijke levenswijze, waarbij inbegrepen het maken van pelgrimsreizen, de heidense verdrong. Met name bewoners van afgelegen streken bleven nog lange tijd onkundig van wat het nieuwe geloof inhield. Het opbouwen van een kerkelijke organisatie en het opleiden van priesters kostte veel tijd, onder andere als gevolg daarvan dat het Latijn als schrijftaal op IJsland nog onbekend was. Het is dan ook geen wonder dat er in de bronnen amper gewag wordt gemaakt van pelgrimsreizen vanuit IJsland in de elfde eeuw. En de enkele keer dat het wel gebeurt, is het niet zeker of het bericht historisch betrouwbaar is.⁶

Nu was Audun niet in IJsland, maar in Denemarken toen hij zijn wens te kennen gaf, en daar had het christendom al oudere wortels. Pelgrimsreizen naar Rome vanuit dit meest zuidelijke gelegen Scandinavische land waren in de elfde eeuw ook niet ongewoon. Zeker niet nadat koning Knut de Grote (1014-1035) in 1027 een bedevaarttocht hierheen had gemaakt. Hij had zoals bij Piacenza een verblijf opgericht voor pelgrims van Scandinavische afkomst. Hier mochten ze één maal zonder betaling overnachten en kregen ze gratis wijn. Zijn neef koning Svein ging niet zelf op weg naar Rome, maar had wel goede betrekkingen met de paus.⁷

Overigens is het natuurlijk niet gezegd dat Audun alleen maar religieuze beweegredenen had om deze tocht te maken. Dat hij het dus uitsluitend deed ter boetedoening of ter redding van zijn ziel. Een belangrijke drijfveer kan ook geweest zijn dat hij meer van de wereld wilde zien, nu hij toch eenmaal op stap was. Zeker als het om een bezoek aan Rome ging, was het gunstiger om zich bij een groep pelgrims aan te sluiten dan om alleen te gaan als avonturier.

Dat Auduns pelgrimsreis uiterst summier wordt beschreven (het verslag wordt in een paar zinnen afgedaan), hoeft geen aanleiding te zijn om te concluderen dat we te maken hebben met een literair en niet met een historisch gegeven. Voor de auteur was deze reis bijzaak. Het ging hem erom duidelijk te maken hoe Auduns contact was met de beide koningen. Hij beschrijft derhalve veel uitvoeriger hoe koning Svein reageerde

toen Audun hem zijn plannen meedeelde en hoe hij hem uitgeleide deed en hem na zijn terugkeer weer opnam in zijn hofhouding, dan hoe de pelgrimsreis afliep.

De belangrijkste mededeling die de schrijver in zijn summiere beschrijving van de tocht doet, is dat Audun op de terugweg ziek wordt. Over de route die hij volgt en over de duur van zijn reis krijgt de lezer geen enkele informatie.⁸ Alleen dus dat hij een ziekte oploopt, waarbij hij sterk vermagert, zijn haar uitvalt en zijn uiterlijk er niet fraaier op wordt (een opmerking waarmee de schrijver waarschijnlijk heeft willen aangeven dat hij uitslag krijgt). Het zijn symptomen die bij typhus horen. Deze ziekte, die vooral ontstond door het nuttigen van besmet water of voedsel, kwam veel voor in de middeleeuwen.

Audun keert nu terug naar Denemarken, naar de plaats waar de koning verblijft, maar hij durft zich niet aan deze te vertonen, bang als hij is dat hij door diens gevolg zal worden uitgelachen. Hij krijgt buiten te eten, net als andere pelgrims - zo vertelt de tekst ons - die hun staf en buidel nog niet hebben afgelegd.

Deze mededeling strookt met wat de overlevering vertelt. Van de vroege middeleeuwen af hadden koningen en andere vooraanstaande lieden alsmede hun ambtenaren de plicht om pelgrims te beschermen en hun materiële hulp te bieden waar dat nodig was. Omdat anders gemakkelijk misbruik van deze hulpverlening kon worden gemaakt, waren de pelgrims verplicht om bepaalde kentekenen bij zich te hebben. Aanvankelijk waren dit gemakkelijk verwisselbare attributen, zoals een staf en een buidel, later werden ze ingewikkelder en werden er bijvoorbeeld reispassen ingevoerd om bedrog tegen te gaan.

Na korte tijd wordt Audun echter toch door de koning herkend en wordt hij door deze weer in zijn hofhouding opgenomen.

Denemarken-IJsland

Maar Audun blijft niet lang in Denemarken. Hij keert nu terug naar IJsland. Het laatste gedeelte van het verhaal beslaat ongeveer eenderde van de lengte van de hele tekst en bestaat

bijna geheel uit gesprekken. De eerste worden gevoerd tussen koning Svein en Audun. De koning wil Audun in rang bevorderen, maar deze zegt dat hij de gedachte niet kan verdragen dat hij een goede positie heeft, terwijl zijn moeder in armoede moet leven. De koning geeft hem nu een schip, geld en een ring. De ring is bedoeld als aandenken, maar hij mag hem eventueel aan een aanzienlijk heer schenken aan wie hij veel te danken heeft. In het gesprek tussen koning Harald van Noorwegen en Audun brengt de laatste verslag uit over zijn belevenissen. Harald komt tot de conclusie dat koning Svein hem beter beloond heeft dan hij dat zelf gedaan zou hebben. Audun schenkt de ring aan koning Harald, want, zo zegt hij: "U had de mogelijkheid om mij en mijn beer het leven te ontnemen, maar u hebt me in vrede daarheen laten gaan, waar anderen nooit aankwamen." Vervolgens geeft ook Harald geschenken aan Audun. Nog hetzelfde jaar vertrekt deze naar IJsland.

Het is duidelijk: dit slot is al te mooi om waar te zijn. Audun, die ziek en berooid uit het zuiden teruggekomen is, wordt eerst door de Deense en vervolgens door de Noorse koning met veel egards behandeld en met rijke geschenken uitgeleide gedaan. Het heeft degenen die het verhaal mondeling hebben overgeleverd niet aan verbeeldingskracht ontbroken. Of is deze fraaie versie alleen het product van de fantasie van de schrijver? In ieder geval weet hij met veel verve gesprekken weer te geven, zoals die bijna twee eeuwen daarvoor gevoerd werden, althans, dat suggereert hij.

Samenvatting

Het verhaal over Audun en zijn beer is omstreeks 1220 voor het eerst op schrift gezet. Deze oudste optekening is echte verloren gegaan. We kennen het verhaal alleen uit een afschrift van de originele tekst die van ongeveer 1280 dateert, en uit een handschrift dat in jongere tijd is vervaardigd, namelijk aan het einde van de veertiende eeuw.⁹

De geschiedenis zelf heeft zich veel vroeger afgespeeld. Wanneer precies, is niet bekend, aangezien er geen jaartallen

in de tekst worden vermeld. Omdat het echter in de periode geweest moet zijn, waarin Harald Hardrádi koning van Noorwegen en Svein Estridsson koning van Denemarken was, en waarin ze met elkaar in onmin leefden, kunnen we vaststellen dat de gebeurtenissen zich gedurende een aantal jaren tussen 1047 en 1062 hebben afgespeeld.¹⁰

Dat betekent dat er ongeveer twee eeuwen liggen tussen de tijd waarin de gebeurtenissen eventueel hebben plaatsgevonden en die waarin ze zijn opgeschreven in de vorm die als de oudste is overgeleverd. Dat is geen lange periode, zeker niet in het middeleeuwse IJsland, waarin de verteltraditie zeer levend was. Het verschil tussen de tijd van handeling en optekening in de saga's, de IJslandse familieromans, is dikwijls groter. Maar daarmee is natuurlijk nog weinig gezegd over de historische betrouwbaarheid van deze romans en van het verhaal over Audun.

Over deze betrouwbaarheid is vooral in de twintigste eeuw een levendige discussie gevoerd. Een van de belangrijkste conclusies die hieruit naar voren kwam, is dat niet meer over de historische geloofwaardigheid van de saga's in het algemeen moet worden gesproken, maar dat voor iedere saga afzonderlijk de vraag moet worden gesteld of ze op fictie berust. Voor de geschiedenis over Audun en zijn beer is er geen reden om te concluderen dat het verhaal op fictie berust. De belangrijkste gebeurtenissen (Auduns reizen, de schenking van de beer, de pelgrimstocht naar Rome) passen, zoals boven is aangetoond, in het kader van de tijd waarin ze zich afspelen. De weergave van de gebeurtenissen op schrift verraadt echter duidelijk de hand van een schrijver. Deze heeft met de ingelaste gesprekken het verhaal verfraaid. Verder heeft hij - we mogen aannemen dat hij een geestelijke was - het christelijke element aangedikt. De liefdevolle houding die hij Audun tegenover zijn moeder laat aannemen en de zalvende woorden van koning Svein doen in ieder geval onwaarschijnlijk aan, wanneer men bedenkt over welke tijd en welk milieu het gaat. Opvallend is tenslotte dat het getal drie verschillende malen voorkomt: zo laat Audun geld achter voor drie jaar, doet

koning Harald hem drie maal een aanbod voor zijn beer en geeft koning Svein hem bij zijn vertrek drie geschenken. In hoeverre de in de saga weergegeven gesprekken op de werkelijkheid berusten, deze slechts benaderen of mogelijk nog minder, is niet na te gaan. Dat is echter niet zo belangrijk. Zelfs al zouden deze gesprekken geheel op fantasie berusten, dan nog delen ze ons iets mee, namelijk dat de koning Harald, over wie de saga gaat waarin het verhaal over Audun is opgenomen, in populariteit de mindere is van koning Svein.

NOTEN

1. De saga is overgeleverd in het handschrift **Morkinskinna** dat dateert van omstreeks 1280, en in het handschrift **Flat-eyjarbók**, dat ruim een eeuw later is geschreven. Beide handschriften zijn verschillende malen in druk uitgegeven.

2. De titel van het artikel, waarin Guðnason dit schrijft, is "Þættir". Met "Þættir" worden de korte verhalen aangeduid, die in het algemeen in saga's over de Noorse koningen staan en waartoe ook de geschiedenis van Audun behoort. De geciteerde tekst luidt letterlijk: "Selv om... der undertided nok byggesw på mundtlig tradition, er Þættir som helhed ren fiktion. Formålene er vekslende, men det synes som om Þættir snarere er tænkt som underholdning og religiøs propaganda end som historisk oplysning."

3. Zie John C.F. Hood, **Icelandic Church Saga**, London 1946, p.42-43.

4. Vergelijk B.Th. Melsted: "Ferðir, siglingar og samgöngur milli Islands og annarra landa", in: **Safn til sögu Islands**, København & Reykjavík 1907-15, p. 778.

5. Hier sneuvelde hij, zoals bekend, in 1066 in een veldslag bij Stamford Bridge.

6. Zie **Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder**, trefwoord "pilegrim".

7. Zie Hal Koch, **Danmarks Historie**, under redaktion af John Danstrup og Hal Koch, bind 3, 1976, p. 51-55.

8. Uit itineraria voor pelgrims (deze dateren weliswaar van later tijd, maar men mag aannemen dat de routes in de loop van de tijd niet erg veranderden) weten we dat Romereizigers uit Oost-Denemarken en Zuid-Zweden gewoonlijk per boot overstaken naar Rostock en dan te voet verder trokken naar Co-

burg. Vandaar ging het over de Brenner pas of over de Grote Sint-Bernard pas naar Rome. Wanneer men ervan uitgaat dat er gemiddeld 40 kilometer per dag werd afgelegd (uit de overgeleverde dagboeken kan men opmaken dat dat het geval was) kan de tocht in drie à vier maanden zijn gemaakt.

9. Vergelijk noot 1.

10. Uit de saga's krijgt men de indruk dat Harald en Svein voortdurend oorlog hebben gevoerd. Dat is echter waarschijnlijk niet overeenkomstig de waarheid. Het is eerder zo dat er alleen in de jaren 1048-50 en 1060-62 slag geleverd werd. De bronnen geven over de tijd tussen 1050 en 1060 weinig informatie.

RESYMÉ

Mens det vanligvis om moderne fortellinger er kjent om de bygger på diktning eller virkelighet, er det på langt nær alltid tilfellet for fortellinger som er skrevet i middelalderen. Det gjelder også for de selvstendige, korte fortellinger, de såkalte þættir, i de islandske sagaene om norske konger. Man regner vanligvis med at disse stort sett underholdende fortellingene bygger på fiksjon. Om denne oppfatningen er riktig, er drøftet i artikkelen ovenfor ved hjelp av þátrr-en (entall av þættir) om Audun fra Vestfjordene.

Denne fortellingen, som står i en saga om den norske kongen Harald Hardråde (1047-1066), og som for første gang ble nedskrevet på 1200-tallet, handler om en islending som het Audun og bodde i Vestfjordene. Rundt 1050 blir Audun med som mannskap hos en norsk sjøfarer, og med ham drar han først til Norge og siden til Grønland. Der kjøper han en isbjørn. Via Norge, der han møter Harald Hardråde, drar han til Danmark. Der gir han bjørnen bort til kong Svein Estridsson (1047-1074). Fra Danmark drar han på pilgrimsferd til Roma. Syk og fattig kommer han tilbake. Da han har kommet seg igjen, legger han ut på tilbaketuren til Island via Norge, der han på ny møter kong Harald.

Undersøkelsen viser at de viktigste hendelsene i denne beretningen ikke er påfallende i forhold til den tiden den foregår i. At en norsk sjøfarer rundt 1050 oppholder seg i Vestfjordene, at han driver handel, ikke bare på Island, men også på Grønland, at mannskapsmedlemmet Audun kjøper en isbjørn for å gi den til dansk kongen, at han møter både ham og den norske kongen, og at han drar fra Danmark på pilgrimsferd til Roma, er ledd for ledd fakta som passer inn i den tiden som fortellingen utspiller seg i.

Annerledes forholder det seg med samtalen som blir gjengitt i fortellingen, og som blir ført mellom henholdsvis Audun og kong Harald, og Audun og kong Svein. Disse bygger avgjort ikke på virkeligheten. Men selv om de er oppstått gjennom fantasien til nedskriveren og til dem som har overlevert fortellingen muntlig, så sier de likevel noe. Nemlig at kong Harald, som den sagaen handler om hvor fortellingen om Audun er tatt inn, ikke er så populær som kong Svein.